

1919. PROLEGOMENE LA O ISTORIE A COMPORTAMENTULUI URBAN ÎN BUCUREȘTI

Oliver Velescu

Moto:

„1919 – startul creșterii excepționale! Începe procesul de industrializare. Nicăieri, în nicio parte a țării, industrializarea nu a avut amploarea și ritmul din București”. (Istoria Bucureștiului, 1966, 189).

Abstract: The study is an introduction to a larger work about the impact of the year 1919 on the Romanian society. This year represents a new beginning for development of the Romanian society after Unification in the cultural, social and economic field.

Key words: year 1919, Bucharest, bourgeoisie, behavior, economy, history, minorities

Introducere

Studiul nu se încadrează cu totul în disciplina istorică, nu întrunește toate calitățile cerute unei asemenea întreprinderi

Subiectul – anul 1919 – izvoarele folosite, circa 400 – documente de arhivă și mărturii scrise – nu pot fi supuse întotdeauna criteriului strict cronologic cerut de încadrarea istorică a unor fapte. De multe ori știrile se suprapun și este greu de a le desprinde din contextul lor inițial. Așadar, această lucrare este numai aparent factologică sau narativă.

Noul se desprinde din documentele folosite. El a fost încadrat în ceea ce a propus Im. Kant a fi cunoașterea rațională *cogito ex principiis* acolo unde se găsesc „datele esențiale și adevărate ale rațiunii”. Potrivit acestui sistem de judecată, *cogito ex datis* este pasul următor de cunoaștere și de localizare istorică (Kant, 1930, 644).

Nu lipsite de interes, în acest context, sunt și opiniile criticului literar E. Lovinescu și ale istoricului M. Berza.

Opunându-se tezei „istorie cu orice preț”, Eugen Lovinescu scria în 1929 că „istorismul, cu o bogăție covârșitoare de amănunte, uită raportarea la momentele de față. Istorismul se întemeiază pe o serie de formule, legende și mituri lipsite de realitate” (Lovinescu, 1929, vol. VI, 129).

Valoarea istorică a documentelor folosite

Alături de studiile și articolele scrise în epocă, documentele din fondul de arhivă „Ministerul Comerțului” de la Arhivele Statului, cea mai mare parte din ele studiate și publicate pentru prima oară aici, ilustrează crâmpie de viață și frământări ale burgheziei bucureștene, în sensul cel mai onorabil al cuvântului. Aceste documente

pun în lumină contribuția orașenilor din capitală la efortul de refacere a economiei naționale.

Constatări factuale sunt oferite de documentele consultate. Zidite împreună, credem că s-a realizat o construcție durabilă. Nu s-a urmărit ce a fost greșit, dacă a fost. Dacă au fost greșeli, ele s-au eliminat singure, cu greșeli nu se poate trăi. În timp, s-au făcut însă mari greșeli, mai ales în politică. Am numit naționalismul și propunerile de renunțare la democrație.

Mai nuanțată este opinia profesorului M. Berza. Într-un articol scris în anul 1946, el constată că istoria, adică textul redactat, nu trebuie să fie „doar o juxtapunere de scheme”. Împotriva acestui „ideal static”, el recomandă „năzuința de a surprinde însuși freamătul vieții” (Berza, 1946, 36).

Valoarea faptului divers

În studiu se încearcă să se contureze o nouă imagine a Bucureștiului. Însemnătatea unor fapte mărunte, de rezonanță istorică redusă, uneori chiar fapte diverse, permit să se contureze transformările care se produc insensibil, în aparență, în structurile mentale ale bucureștenilor.

În documentele care stau la baza studiului, „freamătul vieții” este într-adevăr surprins cu multă culoare, la care contribuie și izvoarele narrative ale vieții, citate din literatura beletristică a vremii, de la fragmente din romane, până la satire din presa vremii și chiar broșuri.

Una din problemele de metodă în elaborarea studiilor de istorie, mai ales cele din istoria contemporană, este valoarea ca mărturie istorică a faptului divers. Concluzia discuțiilor care s-au desfășurat a fost că faptul divers singular nu are rezonanță istorică, dar o suită de astfel de întâmplări pot reflecta o stare de spirit, o atitudine. Definitorie este puterea de rezonanță a lor în societate.

Există o bogată literatură privitoare la faptele mărunte (Fritz, 2006). Se afirmă, de pildă, că „un mănunchiu de fapte mărunte, toate împreună pot crea o anumită stare de spirit, ceea ce este un lucru extraordinar de important” (F. M. Dostoievski). Se mai spune că: „Viața nu este o serie de reacții entuziaste la evenimente majore sau circumstanțe traumatizante. Este o serie nesfârșită de lucruri minore care determină în ultimă instanță ceea ce știm, intuiția, fericirea și soarta noastră”.

Se invocă și un proverb finlandez: „Lucrurile mărețe se fac din lucruri mici”.

Trebuie subliniată și uluitoarea șansă istorică datorată Unirii. În 1919, România, Bucureștiul sunt în fața unui nou prag. Există un alt om, într-o altă societate diferită de cea dinaintea războiului. S-a format o nouă dimensiune concretă a spațiului virtual. Aici se desfășoară relațiile interumane. Ne referim la mărimea țării, la diversitatea etnică și la ceea ce este determinant, refacerea economiei naționale.

Toate acestea generează probleme politice, militare, administrative și măsuri energice de redresare economică. Toate acestea, repetăm, vor fi rezolvate cu succes.

Impactul „măsurilor energice de redresare”

Pentru definirea și aplicarea unor noi politici cu efecte comportamentale asupra populației trebuie amintite numele lui Nicolae Titulescu și Vintilă Brătianu. Prin măsurile luate, mai ales de politică de credite și de protecție, s-a creat o atmosferă de încredere care a stimulat afacerile și a contribuit la redresarea economică. Din punct de vedere economic, România Mare, contrar multor prognoze, s-a dovedit viabilă, formând o piață unică la care au contribuit, îl cităm pe Iorga, „*toți comercianții români, fără deosebire de origine națională, din toate provinciile în care locuiesc*”. Dintr-un „*interes de solidaritate*” s-a creat, după o expresie a lui Iorga, „*o legătură de solidaritate*”. Aceeași idee o găsim frumos exemplificată în 1923 la sărbătorirea Băncii Marmorosch. Cităm fragmentar: sucursalele băncii din ținuturile alipite sunt „*arterele prin care circulă sângele vieții noastre comerciale, de la centrul țării la periferii și înapoi*”. Mijlocind o afacere comercială între Arad și Chișinău, „*noi înlesnim dependența centrelor economice unul de altul și din care răsare unitatea economică a țării. România se află în ceea ce economiștii au definit încă din 1934 „Epoca refacerii și consolidării prin propriile ei forțe*”.

București. Capitala României Mari

Activitatea economică este reluată în București imediat după război, în 1919. În același an, în Registrul Comerțului se înscriu 2.917 firme și 2.856, în 1920. Se simte lipsa brațelor de muncă, de unde și un important flux uman spre capitală în tot cursul deceniului 3, venit de astă dată din toată România Mare. Nu vin însă numai muncitori, sosesc și întreprinzători, unii urmărind o îmbogățire rapidă, alții, cei mai numeroși, stabilindu-se aici și întemeind case de negoț, ateliere meșteșugărești și multe întreprinderi cu caracter industrial. Această imigrare în București – și au venit și de peste hotare – implică o recunoaștere tacită a credibilității pieței economice a Bucureștiului și a rolului de capitală a României Mari. Pentru cunoașterea dificultăților de adaptare a provincialilor trimitem la romanul lui Cezar Petrescu, *Calea Victoriei*.

Deși au existat încă din acei ani propuneri de mutare a capitalei undeva în centrul României Mari, tradiția seculară a pieței bucureștene este cea care va birui. „Micul Paris” nu trebuie căutat numai în aspectul său exterior sau într-o arie care ar delimita centrul de restul orașului. Industrializarea în București (17,2 % din valoarea producției industriale a țării), cu ritmul ei specific, cu noi meserii, cu noi tehnici de educare și culturalizare nu sunt, nu pot fi, economic vorbind, monopolul unei pături restrânse. Noul este un bun al întregului oraș. Felul cum este însă receptat, poate fi diferit și nu de puține ori vine în contradicție cu tradițiile sale, de unde și subtilele teoretizări ale dicotomiei „Orient-Occident”.

Influența Europei se resimte în toate domeniile, de la tehnică la comportament stradal. În această ordine de idei, vor fi prezentate, pe baza izvoarelor istorice, evoluția principalelor structuri urbane, dinamica lor, așa cum se reflectă ele în datele

statistice de toate felurile și care pot fi însumate în sintagma „civilizație urbană”. Se poate vorbi de o ajustare culturală la Europa.

Spiritele conservatoare, prin însuși sistemul lor de gândire, rămân în afara acestui curent înnoitor.

Dicotomia „ruralism versus urbanism”

În București, capitala României Mari, se petrec mari schimbări demografice. Orașul devine cosmopolit spre disperarea unor publiciști rămași datori gândirii Sămănătorismului. Acești epigoni, cărora li se opune Eugen Lovinescu, își dezvoltă teoriile axate pe dicotomia ruralism *versus* urbanism. Se dezvoltă teoria unei țărăni, singura păstrătoare a „virtuților neamului”. De aici, ura împotriva orașului care nu e decât un conglomerat de rase diferite, lipsit de „specificul național”. Fără voia lor, scriitori de talia lui Simion Mehedinți sau Garabet Ibrăileanu susțin îndelungata „medievalitate a satului” care pare eternă, dar nu se ține seama că această stare de fapt nu putea să dăinuască, nu putea fi îndelungată. Amintim aici doar reforma agrară din 1917 cu consecințele ei pozitive.

Documentele de arhivă folosite în studiul nostru dedicat anului 1919 atestă apariția a noi meserii: șoferi, dactilografe, electricieni. Ele nu pot fi ocolite în urmărirea procesului de „modernizare” a orașului. Toate aceste noutăți n-au caracterul unei revoluții, ele vin în întâmpinarea cerințelor societății și sunt însușite în mod tacit și cu înțelegere. Cei care se ocupau cu „*zdrobiți orânduirea cea crudă*” (!) n-au niciun ecou în societatea bucureșteană. Aici efortul de înnoire este conștient.

În acest context, s-a vorbit în epocă de „imitație”, rolul acestui fenomen, aspectele negative, dacă au existat, sau dacă imitația a fost căraușul civilizației. Cei care i-au subliniat calitățile au fost Vasile Pârvan și Eugen Lovinescu. Adăugăm că „moda” a fost și este o componentă a imitației.

Cele ce se petreceau în 1919 în România, în București, se înscriu în paradigma semnalată încă din secolul al XIX-lea, se pare de filosoful I. G. Herder și comentată de istoricul elvețian Jacob Burckhardt când explică transformările din societate în timpul Renașterii, mai ales exaltarea individualismului, a orgoliului individului de a se realiza, opus colectivismului. Herder numește *Volksggeist*, adică „conștiința populară”, spiritul unui popor, căruia i se opune *Zeitgeist*, adică o nouă intenție, „semnele timpului” care produce imitații în conștiința individului și se răspândește apoi în colectivitate, în societate.

Andrei Oțetea vorbește de „*forța care a înlocuit o ordine statică cu o alta, esențial dinamică, și a transferat de la țară la oraș centrul de gravitate al vieții, forța care a aruncat în aer toate îngrădirile societății medievale*” (Oțetea, 1964, 49).

Asistăm la geneza omului modern care se zbate și acționează ca să se realizeze. Se formează o conștiință urbană gata să recepteze toate înnoirile pe care le aduce societatea modernă.

Noua stare de spirit urbană

În studiu sunt numeroase mărturii personale, „ascuse” în documentele folosite, unele de-a dreptul savuroase, care reflectă tocmai această stare de spirit de afirmare. Ne referim la cererile de sprijin financiar pentru refacerea atelierelor meșteșugărești și a micilor întreprinderi distruse de germani și la numeroasele cereri de autorizare de importuri de mărfuri, de bunuri de consum, considerate a fi mărfuri de lux. În trecut amintim că s-au importat 20 de tone de parfum franțuzesc!

Acest nou spirit de întărire prin toate mijloacele a economiei românești cuprinde și pe lucrătorii din industrie. Aceștia trebuiau feriți de curentul bolșevic, care, repetăm, n-a găsit audiență „în rândul clasei muncitoare”, expresie împrumutată din limbajul de lemn atât de drag, folosit în manifestele ce se difuzau prin orașele țării. Adevărul, în ciuda celor afirmate cu obstinație de „tovarăși” este că numărul celor care au aderat la mișcarea socialistă era infim, fără pondere în viața politică a țării. Totuși, asupra pericolului mai ales extern care amenința România, au luat atitudine personalități de seamă ale epocii; amintim pe Nicolae Titulescu, N. Iorga, Mihai Manoilescu, Lucian Blaga, Octavian Goga și alții. Semnalăm excelentul studiu, care era de fapt *Expunere de motive la Legea bugetului pe anul 1920*, redactat de Nicolae Titulescu, atunci ministrul finanțelor, în care pleda pentru aplicarea „Programului de redresare economică a țării” ce trebuia realizat „prin forțe proprii”. Studiul se încheie cu afirmația că în afara hotarelor țării „se plămădesc cataclismele istoriei”.

Un impresionant document care se înscrie în cerințele ideologice ale vremii este poezia lui I. Voiculescu *Imn muncii* și care era chemată să răspundă imnurilor de distrugere. Cităm prima strofă:

„Viteji ostași ai Muncii, un glas obșesc ne cheamă
La luptă cu Ruina atotcotropitoare,
Căci Munca-i Vitejia supremă, fără seamă,
Și arma ei nenvinsă-i Unealta creatoare”.

Desprindem din această primă strofă două sintagme tematice: „Ruina atotcotropitoare” care trebuie învinsă folosind „Unealta creatoare”. Idei întâlnite și la Titulescu și la Iorga.

Versurile corespund chiar și programului politic de „redresare prin forțe proprii”, a setei de acțiune a epocii.

Următoarele versuri, deși par a fi un flux tehnologic al producției, sunt încărcate de filosofie. Lucian Blaga constată că există o „rânduială originară” a obiectelor¹. Voiculescu le însuflețește, ele devin simbol. Ele conțin un elan, au o

1. „Și-n mâna care ține ciocanul cu putere
Își bate pururi pulsul o inimă de frate,
Ce crede și iubeste și speră... în tăcere.

percepție senzorială pătrunzătoare. Sunt aliații omului.

Minoritățile în spațiul urban

O noutate a României Mari a fost sporirea minorităților, locuitori sedentari ai noii lor patrii. Cele 15 minorități locuiesc fie în orașe, fie prin câteva sate, fie în regiuni întinse ale noilor provincii alipite. Fiecare din ele ridică probleme specifice, mai ales teama de pierdere a identității lor naționale, ceea ce nu s-a întâmplat, chiar dacă erau incitate de țara lor de origine.

La 9 decembrie 1919 România aderă la Tratatul asupra minorităților. România s-a angajat să acorde toate drepturile civile și politice și să le respecte valorile lingvistice, culturale și spirituale.

Alături de unguri, cei mai numeroși au fost evreii și germanii.

Rezolvarea „problemei evreiești” era stringent cerută de Marile Puteri încă din timpul Congresului de la Berlin. Solicitățile de afară veneau în contradicție cu antisemitismul comportamental din țară întreținut de A. C. Cuza. La 22 mai 1919 prin Înalt Decret Regal a fost rezolvată definitiv această problemă, invocându-se și participarea evreilor la războiul de reîntregire, mulți căzând la datorie, eroi. Evreii primesc la cerere cetățenia română și toate drepturile prevăzute în Tratatul din decembrie sus-amintit.

Interesantă este situația evreilor din București, unde marea lor majoritate sunt comercianți, așa cum reiese din actele folosite în studiul nostru.

Statistic situația este următoarea:

Potrivit recensământului din 1930, în afara românilor, care reprezentau 77,55 % din populația capitalei, în București mai locuiau 69.885 evrei (10,9 %), unguri, 24.052 (3,8 %), germani, 14.231 (2,2 %), țigani, 6.797 (1,2 %), alte neamuri care laolaltă sunt 6.347 (1 %) și, în fine, din cei sub 1 % îi numim pe greci, 4.291, pe armeni, 4.293 și pe ruși, 3.569, din aceste două ultime nații mulți fiind refugiați. Își declară ca limbă maternă, limba română, 87,4 % din populație, iar dintre evrei, doar 2,1 % socotesc idișul ca limbă maternă. Față de 69.885 evrei declarați ca atare, judecând după religia declarată, sunt 76.480 mozaici. Aceasta înseamnă că circa 10.000 de bucureșteni s-au declarat români de religie mozaică, numărul real al evreilor fiind de circa 80.000.

Împotriva acestor cca 25% de ne-români se ridică o întreagă publicistică xenofobă, a cărei origine se găsește într-o străveche structură mentală țărănească:

Ciocanul o ascultă supus și-n ritmu-i bate (...).

De lași din mână tesla, ea zace-n tină, moartă.

Apuc-o, duh din duhu-ți pe loc o-nsufletește:

Unealta e sfințită de gândul care-o poartă

Și binecuvântată atâta cât clădește”.

„*Veneticu-i venetic și nu-i bine văzut că nu de bun a plecat. De ce-a venit? La el în sat n-o putut sta?*” sau „*Omul străin, tot străin rămâne, orice ar face*” (Bernea, 1985, 42). Transformat în capital politic, vechiul antisemitism românesc și xenofobia stărnită și de luările de poziție revizioniste ale iredentei maghiare, au fost repede teoretizate cu sprijinul argumentelor din ideologia fascistă italiană și apoi național-socialistă germană. Alături de acest naționalism periculos se răspândește prin canalele Internaționalei a III-a și teoria, la fel de periculoasă, a dezmembrării României. Studiind deceniul 3, naționalismul ca mod comportamental nu poate fi trecut cu vederea.

Contribuția Academiei Române la unificarea structurilor statului

La 14 mai 1919 la Ateneul Român se desfășoară ședința solemnă a Academiei Române, cu participarea regelui Ferdinand, a reginei Maria și a principelui moștenitor Carol. Este cel mai important eveniment cultural al anului consacrat înfăptuirii României Mari și împlinirii unei jumătăți de veac de la înființarea Academiei Române (*Analele Academiei Române*, 1916-1919).

Discursul regelui și suita de evenimente care s-au desfășurat în tot cursul lunii iunie vor fi prezentate pe larg în studiul nostru.

Revenim la minorități, la germani. Principalul adversar al românilor în războiul abia încheiat au fost „nemții”. Luptele care s-au dat, ocupația care a urmat, pacea umiltoare de la Buftea, prizonieratul a zeci de mii de ostași au fost tot atâtea motive de a-i socoti pe germani inamicii ireconciliabili ai României.

Faptele au stat însă altfel. În 1916 cetățenii Imperiului Habsburgic și ai Germaniei au fost expulzați, lipsa lor resimțindu-se mai ales în industrie. După război, în 1919, când a început campania de redresare a economiei s-a resimțit lipsa nemților. Criza brațelor de muncă se referea și la ei, și avem în vedere zicala care circula în acea vreme în București și în vestul țării: „*lipsește neamtu*”. Era dorită reîntoarcerea lor.

Pe de altă parte, Unirea proclamată la Alba-Iulia i-a găsit pe germani, sași și șvabi într-o derută politică, ezitând să recunoască Unirea Transilvaniei cu țara-mamă. Cele petrecute în Ardeal, mai ales în războiul cu Bela Kuhn, i-a determinat să se orienteze spre România, pentru că relațiile economice erau orientate din vechime spre Țara Românească și Moldova.

La 8 ianuarie 1919 are loc Adunarea de la Mediaș a sașilor în care este recunoscută Unirea și unde își exprimă adeziunea lor și dorința de a deveni cetățeni ai României. Șvabii ezită încă, dar în cele din urmă, la întrunirea din 10 august 1919 de la Timișoara adoptă o atitudine similară cu cea a sașilor.

În aceeași vreme, la București are loc ședința festivă a Academiei Române sus-amintită. Sesiunea jubiliară este urmată de ședințe de primire în Academie a o serie de personalități ardeleni (Iancu, 2007, 79).

Într-una din ședințe, Iorga l-a prezentat pe episcopul bisericii luterane din

Transilvania, Friedrich Teutsch, propunându-l a fi membru de onoare al Academiei Române, cu următorul discurs:

„Împrejurările politice cu totul noi, pe cari le-a produs marele război, au făcut și prin declarația de unire cu România din partea reprezentanților îndreptățiți ai poporului sășesc din Ardeal, ca în cuprinsul Statului românesc celui nou să se găsească vechea și meritoasă populație de sânge german și de limbă germană din acea provincie.

Fruntașii intelectuali ai acestei populații au cheltuit întotdeauna cele mai mari osteneți pentru a se cunoaște cât de bine un trecut de opt sute de ani plini de muncă și de spor economic și cultural. Lucrările de amănunte au fost strânse la un loc în marea sinteză populară datorită episcopului bisericii luterane, G.D. Teutsch. Fiul său, Friedrich, și el episcop, i-a fost și urmașul în ce privește cultivarea istoriei naționale, și astăzi nu se află între ai săi nimeni care să se bucure de un nume mai venerat între noii cetățeni români de limbă germană din Ardeal”.

Orice comentariu este de prisos. Subliniem numai măreția evenimentului care a depășit Academia Română, fiind un gest al României întregite eliberată de prejudecăți etnice.

O ultimă completare la aceste „Prolegomene”. În spatele tuturor faptelor a stat Casa Regală. Regele Ferdinand și regina Maria au intervenit întotdeauna în mod salutar la redresarea României.

Toate aceste componente ale unei societăți în evoluție, dar și altele, nu sunt caracteristice numai Bucureștiului. Ele pot fi regăsite și în alte capitale europene.

Alvin Toffler, în binecunoscuta sa lucrare *Al treilea val* a propus un „*al doilea val*” caracteristic epocii de tranziție spre o societate modernă. Toffler încadrează faptele, evoluția lor, în „*ritmul istoric*”. El clasifică fenomenele ce se petrec în ceea ce consideră a fi „*tehnosferă*” și „*infosferă*”. În mare, vom urmări această schemă, dar adaptând-o realităților oferite de materialul documentar românesc.

Ritmul istoric este inegal în spațiu și timp, cu o cadență diferită în funcție de un mare număr de factori. Vasile Pârvan propune un „*ritm de tradiție*”, care apără materia omenească de distrugere, dar și un „*ritm de inovație*”, care provoacă necentenit materia omenească la vibrație maximă. Toffler propune un „*ritm mecanic*” în care comportamentul uman se sincronizează cu ritmul mașinii. Reținem din Vasile Pârvan și „*ritmul imitativ*” pe care îl asociem imediat cu „*modelul mimetic*”, propus în 1977 de Ignacy Sachs (*Pour une économie politique du développement*) și însușit de F. Braudel în lucrările sale. Ambele au caracter determinant și în istoria românească.

Fig. 1. Regele Ferdinand

Fig.2. *Regina Maria*

Bibliografie:

Analele Academiei Române, 1916-1919, s. II, t. XXXIX.

Bernea, E., 1985, *Cadre ale gândirii populare românești: contribuții la reprezentarea spațiului, timpului și a cauzalității*, Editura Cartea Românească, București.

Berza, M., 1946, „Istorie comparată – istorii internaționale – istorii universale”, *Hrisovul*, an VI, 21-36.

Fritz, R., 2006, *Lucruri mărunte, rezultate mărețe. Semnificația evenimentelor minore*, Editura Amaltea, București.

Iancu, Gh., 2007, „Membrii transilvăneni ai Academiei Române (sesiunea 1919)”, *Analele Institutului de Istorie «Gh. Barițiu» din Cluj-Napoca*, t. XLVI.

Kant, Im., 1930, *Critica rațiunii pure*, Editura Casei Școalelor, București.

Lovinescu, E., 1929, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. VI, Editura „Ancora”, București.

Oțetea, A., 1964, *Renașterea*, Editura Științifică, București.

Sachs, Ig., 1977, *Pour une économie politique du développement*, Edition Flammarion, Paris